

PIERRE BOURDIEU

20. yüzyılın en etkili sosyologlarından biri olan Pierre Bourdieu (1930-2002), École Normale Supérieure'deki felsefe eğitiminin ardından, 2 yıl süren zorunlu askerlik görevini Cezayir'de yerine getirdi. İlk eserleri Cezayir'in Kabiliye bölgesindeki etnoloji çalışmalarından oluşan düşünür, toplumsal sorunlara müdahil bir bilim anlayışını savundu. Bu çerçevede 1975 yılında *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* isimli dergiyi ve 1995 yılında ise *Raisons d'Agir* yayınevini kurdu. Collège de France kürsüsünde verdiği dersler daha sonra kitaplaştırılan yazarın ayrıca "Sosyoloji bir dövüş sporudur" [Sociologie est un sport de combat] başlıklı bir belgeseli bulunmaktadır.

Çok sayıda eseri Türkçeye çevrilen yazarın en önemli eserleri arasında şu çalışmalar sayılabilir: *Sosyolojiyi Düşünmek-Düşünümselliğe Dönüş* (Metis, 2023), *Homo Academicus* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021); *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (Nika, 2021); *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018); *Karşı Ateşler I-II* (Sel, 2017-2018); *Akademik Aklın Eleştirisi* (Metis, 2016); *Sosyoloji Meseleleri* (Heretik, 2016); *Dünyanın Sefaleti* (Heretik, 2015); *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* (Jean-Claude Passeron ile, Heretik, 2015); *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri (1989-1992)* (İletişim, 2015); *Eril Tabakküm* (Bağlam, 2014); *Sanat Sevdası* (Alain Darbel ile, Metis, 2011); *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür* (Heretik, 2014); *Bekârlar Balosu* (Dost, 2010); *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (Loïc Wacquant ile, İletişim, 2003); *Pratik Nedenler* (Kesit, 1995).

PIERRE BOURDIEU

DEVLET SOYLULARI

BÜYÜK OKULLAR VE ZÜMRE RUHU

ÇEVİREN ASLI SÜMER

LA NOBLESSE D'ETAT

GRANDES ÉCOLES ET ESPRIT DE CORPS

© 1984-1992 Les Éditions de Minuit

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 715

KAVRAMLAR VE PRATİKLER 13

ISBN 978-605-399-613-2

1. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2024

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU / İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

EDİTÖR GÜNEY ÇEĞİN

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÜZÜN

DİZGİ, UYGULAMA VE KAPAK GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER

BASKI VE ÇİLT BİNCAN MATBAACILIK YAYINCILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

TAYAKADIN MAH. ULUBATLI HASAN CAD. NO:255 ARNAVUTKÖY İSTANBUL

TELEFON: 0212 401 98 43 • SERTİFİKA No: 72758

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Bourdieu, Pierre, 1930-2002, author. | Sümer, Aslı, translator.

Title: Devlet soyluları : büyük okullar ve zümre ruhu / Pierre Bourdieu ; çeviren Aslı Sümer.

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024. | Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 715. Kavramlar ve Pratikler; 13.

Identifiers: ISBN: 9786053996132 (paperback)

Subjects: LCSH: Elite (Social sciences) --France. | Social classes --France. | Education, Higher --France. | Government executives --France. | France --Officials and employees. | France --Civilization --1945-

Classification: LCC: HN440.E4 B6819 2024

PIERRE BOURDIEU
DEVLET SOYLULARI
BÜYÜK OKULLAR VE ZÜMRE RUHU

ÇEVİREN
ASLI SÜMER

İçindekiler

- ix Tablo ve Diyagramlar
- xiii İngilizce Basım'a Önsöz
Loïc J. D. Wacquant
- 3 *Giriş*
Toplumsal Yapılar ve Zihinsel Yapılar

11 BİRİNCİ KISIM Akademik Sınıflandırma Biçimleri

- 13 1 İkinci Düşünce ve Zıtların Bağdaştırılması
 - 16 Zihinlerin disiplin altına alınması
 - 25 Rahatlığın sunduğu ayrıcalık
 - 30 *Academica mediocritas*
- 39 2 Yanlış-Tanıma ve Sembolik Şiddet
 - 42 Bilişsel bir Makine
 - 53 Denklerin Yargısı ve Üniversite Ahlakı
 - 59 Olanaklı Erdemler Uzamı
- 68 Ek 1: Genel Sınav ödüllülerinin sosyal kökenlerindeki varyasyonlar (1968-1988)
- 71 Ek 2: Seç(il)me ve Sıkı Elemeyle Seç(il)me
- 75 Ek 3: Ödüllü İki disertasyondan göze çarpan bazı temalar
- 77 Ek 4: Dört Ödüllü Portresi

81 İKİNCİ KISIM Tâyin-Tasdik [*Ordination*]

- 83 3 Bir Soylular Sınıfının Üretilmesi
 - 97 Yoğun baskı ve Sıkıştırma [*Forcing et forçage*]
 - 104 Sembolik Tecrit
 - 113 İkinci bir organizasyon
- 119 4 Bir Tâyin Ritüeli
 - 121 Kendilerini tasdik edenleri tasdik etmek
 - 129 Çile[cilik] ve dönüşüm
 - 133 Asalet gereği

- 139** **5** Donanımın Müphemlikleri
150 Ek Hazırlık sınıfları ve Büyük Okullardaki günlük hayat
 tecrübesine dair bazı belgeler

155 ÜÇÜNCÜ KISIM Büyük Okullar Alanı ve Dönüşümleri

- 157** **6** Yapının Hâlihazırdaki Durumu
 159 Model
 169 Büyük kapı ve küçük kapı
 181 Büyük Okullar uzamı: zıtlık ve ikilikler içeren
 [chiasmatische] bir yapı
 191 Bir tercihler matrisi
 202 Konumlar, yakınlıklar ve konum alışlar
 214 Zümre Ruhı
 218 Yolundan sapanlar ve yolunu şaşıranlar
225 **7** Yapısal Bir Tarih
 226 Varyasyonlar ve yapısal sabitler
 235 Saray savaşları
 257 Arka yollar ve sığınak okullar
277 Ek 1: Övgü söylevi
279 Ek 2: Metot
296 Ek 3: Temel veriler
302 Ek 4: Körlük

309 DÖRDÜNCÜ KISIM İktidar Alanı ve Dönüşümleri

- 311** **8** İktidarlar ve Yeniden Üretimleri
 313 İktidar alanının yapısı
 322 Yeniden üretim stratejileri
 330 Aile tipi yeniden üretim biçimi
 338 Akademik Bileşenli yeniden üretim biçimi
 346 Okulun ailevi yönetimi

357	9	İktidar Okulları ve Ekonomi Üzerindeki Güç
357		Devlet patronları ve aile patronları
367		“Burjuva sınıfının asaleti”
375		“Seçkinler Sınıfı” [L“élite”]
381		Değişimin/Evrimin Yönü
390		Cüppelilerin imtiyazı
401	10	İktidar Alanının Yapısının Geçirdiği Dönüşümler
405		Ek 1: 1972 yılında iktidar alanı (mütekabiliyet analizi)
418		Ek 2: Alandaki konumlar ve politik konumlanmalar
426		Ek 3: Çevresi geniş bir ismin bir günü
429		Ek 4: Seçilmiş yakınlıklar, kurumsallaşmış bağlantılar ve bilginin dolaşımı
439		Ek 5: Ambroise Roux, “riboud bombasını etkisiz hâle getirir”
441		BEŞİNCİ KISIM Devlet İktidarı ve Devlet Üzerindeki İktidar
444		Devlet büyüü
448		Cüppeliler ve devletin icadı
455		Meşrulaştırma devrelerinin uzaması
465		Fransa’ya özgü kavramlar dizini
467		Şirketler
469		Dizin

Tablo ve Diyagramlar

BİRİNCİ KISIM

- 18** Tablo 1 Disiplinlere göre, Genel Sınav ödüllülerinin özellikleri
19 Tablo 2 Genel Sınav ödüllülerinin disiplinlere göre özellikleri
40 Grafik 1 Öğretmen Muhakemesi Kategorileri
43 Tablo 3 Bazı Değerlendirmelere Ait Sinoptik Tablo
54 Grafik 2 2. Sınıflandırma Makinesi: Okul Sıralamasından Sosyal Sıralamaya

İKİNCİ KISIM

- 86** Tablo 4 1967-68 Taupe Öğrencileri
87 Tablo 5 1967-68 Taupe Öğrencileri
89 Tablo 6 1967-68 *Khâgne* Öğrencileri
91 Tablo 7 1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

ÜÇÜNCÜ KISIM

- 161** Tablo 8 Okullar Listesi
165 Tablo 9 Babanın Mesleği
166 Tablo 10 Babanın Diploması ve Annenin İş
167 Tablo 11 İkamet
168 Tablo 12 Akademik Geçmiş
173 Grafik 3 Yüksek Öğretim Kurumlarının Alanı (Temel Değişkenler)
174 Grafik 4 Öğrencilerin Sosyal Özellikleri (Temel ve Yardımcı Değişkenler)
178 Grafik 5 Okullar Alanı
188 Grafik 6 Büyük okullar alanı Sosyal, kültürel, akademik özellikler uzamı (n=15)
201 Tablo 13 Politeknik'ten mezun olduktan sonra seçilen farklı zümreler ve farklı kariyerler (1966 mezunları)
204 Grafik 7 Büyük okullardaki hoca çocukları ve yönetici çocukları
205 Grafik 8 Kültürel, dinî, siyasi pratik ve görüşler uzamı (n=15)
212 Tablo 14 En çok Talep Edilen Konferansçılar
228 Grafik 9 1984-85'te yüksek öğretim kurumları alanı (temel değişkenler)
229 Grafik 10 Kitlenin sosyal özellikleri (temel ve ilave değişkenler)
232 Grafik 11 Üniversiteler ile mühendislik okulları ve ticaret okullarının öğrenci sayılarının yıllara göre değişimi 1950-1984

234	Tablo 15	Farklı yüksek öğretim kurumlarının öğrencilerinin, sosyal kökene göre dağılımları
242	Grafik 12	ENA'ya aday olanların ve kabul edilenlerin sayılarının yıllara göre değişimi, 1963-1985
247	Tablo 16	Sizce, öğrencilerini için en iyi yetiştiren büyük okul hangisidir?
296	Tablo 17	Babanın babasının mesleği
296	Tablo 18a	Annenin babasının mesleği
297	Tablo 18b	Ailenin Büyüklüğü
297	Tablo 19	Yüksek Öğrenim Görmüş Aile Üyelerinin Sayısı
297	Tablo 20a	Lise ikide devam edilen okul
298	Tablo 20b	İki kez devam edilen sınıflar (sınıfta kalma)
298	Tablo 21	Bakaloryada alınan mansiyon
298	Tablo 22a	Konsere gitmek
299	Tablo 22b	Tiyatroya gitmek
299	Tablo 23a	Spor yapmak
299	Tablo 23b	Düzenli okuduğu gazeteler
300	Tablo 24a	Bu dergilerin her birini düzenli olarak okuduğunu söyleyen öğrencilerin yüzdesi.
300	Tablo 24b	Düzenli okuduğu genel kültür dergileri
300	Tablo 25a	Siyasi konum
301	Tablo 25b	Bir dine mensubiyet
301	Tablo 26	Sendikada sorumluluk düzeyi
301	Tablo 27	Düşünce ekolü
304	Tablo 28	Ena'nın dış sınavına aday olanlar, sınavı geçenler, okula kabul edilenler
305	Tablo 29	Babanın mesleğine göre, Ena'nın dış sınavına başvuran ve katılan, sınavı geçen ve kabul edilen adaylar (1983-1985)
306	Tablo 30	Sosyal kökene göre, ENA mezunlarının okul bittikten sonra yerleştikleri birimler (1953-1982, dış sınav) (%)

DÖRDÜNCÜ KISIM

316	Grafik 13	Toplumsal uzam (Ayrım, s. 181)
317	Grafik 14	Yüksek öğretim kurumları uzamı (n=84)
319	Grafik 15	İktidar alanındaki konumlar (mütakâbiliyet analizi)
337	Tablo 31	Statü

339	Tablo 32	Kontrol türüne göre, PDG’lerin akademik sermayeleri
345	Tablo 33	Sosyal kökene göre ortaöğrenim
358	Grafik 16	İşverenler uzamı: müttekâbiliyet analizi (birinci ve ikinci hareketsizlik ekseninin planı: özellikler)
359	Grafik 17	İşverenler uzamı: müttekâbiliyet analizi (birinci ve ikinci hareketsizlik ekseninin planı: özellikler)
368	Tablo 34	Sosyal kökene ve diplomaya göre, başka yönetim kurullarına katılım
372	Tablo 35	Şirketin eskiliği ve çeşitli “soyluluk” göstergeleri (Yüzdeyle)
373	Tablo 36	Sosyal kökene göre kulüplere veya şeref nişanı zümresine mensubiyet
381	Tablo 37	Yüksek öğretim kurumuna göre iş dünyasındaki kuşak ve “soyluluk” göstergeleri
384	Tablo 38	1952, 1962 ve 1972’de ilk 100 şirketin PDG’lerinin diplomaları ve içinden geldikleri sınıf
394	Tablo 39	İçinden geline sınıfa göre, kariyer ve devletle bağlantılar
396	Tablo 40	Yüksek öğretim kurumuna göre, doğum yeri ve ikâmet yeri
420	Grafik 18	İhtilafların nasıl çözüleceği üzerine ihtilaflar
423	Tablo 41	ACADİ’nin ve Şirket ve Gelişim’in yöneticilerinin sosyal kökenleri ve diplomaları
434	Tablo 42	1972 yılında bazı yönetim kurulları
436	Tablo 43	Bazı Bağlantı Portföyleri

İngilizce Basım'a Önsöz

Loïc J. D. Wacquant

Devlet Soyluları, Pierre Bourdieu'nün çok sayı ve çeşitlilikteki eseri içerisinde belki en harikuladesi ve aynı zamanda en paradoksal olanı. Tam bu sebeplerden ötürü pek çok yabancı okurunu şaşırtması hatta kafalarını karıştırması işten bile değil. İlk olarak, eserin ampirik özü ve içeriği had safhada Fransa merkezli. Bununla birlikte analitik meramının ve kapsamının evrensel nitelikleri su götürmez. İkinci olarak –ve bu, Bourdieu'nün sosyolojik tarzının ayırt edici özelliklerinden biridir– Devlet Soyluları, son derece kararlı biçimde ampirik, taşma noktasına dek veri yüklü ama bir yandan da kendisini yüzyılın bitişinde iktidar, kültür ve akıl üzerine tüm tartışmaların merkezine yerleştiren güçlü bir teorik projenin can verdiği bir kitap.

Gelişmiş bir toplumda toplumsal tahakkümün mantığını, kendisini gizlemesini ve bâki kalmasını sağlayan mekanizmaları 68 Mayıs isyanının ardından gelen yirmi yıl boyunca inceleyen bu çalışma, Fransız sınıf, kültür ve eğitim sisteminin derinlerine kök salmış olan ayırt edici özelliklere, üzerine inşa olduğu ve farklı yönlere doğru geliştirdiği *Ayrım*'dan¹ çok daha derinden eğilir. Aynı zamanda, Marcel Mauss'a göre her türden etnolojik bilgi için olduğu gibi "önemsiz bir ayrıntı gibi görünebilen şey aslında ilkelerin yoğunlaşmış halidir"² ve Bourdieu'nün tespitleri başka ülke ve dönemlerde de geçerlidir.

¹ Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (çev. Derya Fırat – Günce Berkurt), Nika Yayınevi, Ankara, 2021.

² Marcel Mauss, *Manuel d'ethnographie* (1947; 3. baskı, Paris: Bibliothèque Payot, 1989), s. 7.

I

Bu türden ilk ilke, *maddi ve sembolik güç* arasındaki rahatsız edici ancak katı çakışma ve çatışma, özerklik ve işbirliği, mesafe ve bağımlılık ilişkisi-
dir. Weber'in çok güzel belirttiği gibi, "mevcut politik, sosyal ve ekonomik
düzenlerde imtiyazlı olanların", iktidarlarını sarıh bir şekilde icra etmekten
ve imtiyazlarını aşikâr bir şekilde dayatmaktan hazzetmemeleri, tüm tahak-
küm yapılarında geçerlidir. Daha ziyade, "konumlarını, katıksız iktidar iliş-
kilerinden bir dizi kazanılmış hak bütününe dönüşmüş olarak görmeyi ve
böylece kutsallaştıklarını bilmeyi arzu ederler."³ Feodal toplumlarda Kilise,
temelinde silahların toprağın ve servetin kontrolü yatan kudretini ilahi hak
haline büründürmekle görevli kurumdu. Din adamlarının otoritesi yeni sa-
vaşçı sınıfın hâkimiyetini gerekçelendirmek ve dolayısıyla pekiştirmek için
kullanılmaktaydı. Bourdieu'ye göre geç kapitalizmin ürünü olan karmaşık
toplumlarda bu, sosyal ayrımların kutsanması işini okul devralmıştır. Artık
iktidar konumlarına erişim sağlayan, toplumsal uzamın yapısını tanımlayan
ve grupların ve bireylerin hayattaki fırsatlarını ve güzergâhlarını yöneten *bir
değil iki sermaye türü* vardır: ekonomik sermaye ve kültürel sermaye.

Tahsil, orta çağdaki *ordo* (sadece her birini toplumsal yapıyı oluşturan çeşitli yerlere tayin etmek suretiyle değil, aynı zamanda ve daha önemlisi, aralarında ortaya çıkmış olan eşitsizlikleri bireylerin yetenekleri, gayretleri ve arzularından kaynaklanan kaçınılmaz gereklilikler olarak sunmak suretiyle, kadınların ve erkeklerin değerleri arasına kıyas kabul etmez farklar yerleştiren aynı anda hem maddi hem manevi, hem dünyevi hem tanrısal bir dizi merhale) anlamıyla, çağdaş toplumsal düzenin [*order*] tanımlanmasına katkıda bulunur. Öyle sunabilmesi, aslolarak ailede biriktirilip aktarılmasına rağmen, kültürel sermayenin, kendisine sahip olanların şahsında mündemiçmiş gibi görünmesi sayesinde. "Doğuştan gelen niteliklerle sonradan, liyakatle edinilenleri birleştirmeyi başarması"⁴ sayesinde, demokratik idealin etkisi altındaki toplumlarda sosyal imtiyazların tevarüsünün bekâsına gerekçe sağlamaya birebirdir. Bourdieu'nün buradaki nesnesi, sosyal bir hiyerarşinin kendisini, sadece dışladıklarından değil, aynı zamanda onurlandırdıklarından da gizleyerek

3 Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology*, der. Hans Gerth ve C. Wright Mills (Oxford: Oxford University Press, 1946).

4 Pierre Bourdieu, "Forms of Capital" John G. Richardson (der.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (New York: Greenwood Press, 1986), s. 245. Bu makale, Bourdieu'nün genel sermaye teorisinin bir özetidir (sermayenin temel biçimleri, her birinin özellikleri ve tahvil mekanizmaları ve kültürel sermayenin ayırt edici özellikleri).

[*dis-simulate*] bir beşerî mükemmeliyet ölçütü olarak yansıttığı *sosyal simya işlemi*; iktisadi ve politik iktidarın maddiliğinde kök salmış, tarihsel bakımdan keyfî olan bir toplumsal düzenin kendisini, dış görünümü itibarıyla bir akıl aristokrasisinin tüm özelliklerini haiz hâle gelecek şekilde dönüştürerek yüceltiş şeklidir. Bu açıdan bakıldığında, elit bir diplomanın tahsisi, Van Gennep'in kullandığı anlamıyla “geçiş ritüelidir” olmaktan ziyade bir *tesis etme ritüelidir*.⁵ Öncesi ve sonrasını belirleyen bir çizgi çekmekten ziyade, önde gelen toplumsal mevkileri işgal edecek kişileri, üzerlerinde tahakküm kuracaklarından ayırır, ayırıştırır –ve daha yüksek bir yere koyar–. Saygı uyandırır ve onları, kelimenin en kuvvetli anlamıyla takdis eder, tasdik eder [*consecrate*]* yani onları kutsar, kutsal hale getirir (Verdikleri, Robertson Smith'i son derece hoşnut edecek arkaik din hissi, önde gelen Amerikan yahut Britanya üniversitelerinden birinde bir mezuniyet törenine katılmış herkesi çarpar). Otorite veren anlamındaki *credentialis*'ten türeyen (o da inanmak anlamındaki *credere*'den türemiştir) *credentials* kelimesinin etimolojisinin gösterdiği gibi, diplomanın verilmesi, yeni bir sınıf tahakkümü biçiminin meşruiyetine toplu inanç üretimini gerçekleştiren uzun bir döngünün düğüm ânıdır.

II

Marc Bloch'a göre “şövalye ilanı töreninin genelleşmesinin Orta Çağlarda şövalyelik mefhumundaki derin bir dönüşümün semptomu”⁶ olması gibi, Bourdieu, eğitim kaynaklı unvanların, özel şirketlerin ve kamu bürokrasilerinin tepesine gelebilmenin ön şartı haline gelmesini *yeni bir tahakküm biçiminin* konsolidasyonunun ve egemen sınıfın, kendisini hızlı bir şekilde sürekli olarak dönüştürerek koruma ve maskeleye stratejilerinde, o hâkimiyet biçimine karşılık gelen dönüşümlerin işaretçisi olduğunu ileri sürer. Feodalitede iktidarın dünyevi ve ruhani kutupları arasındaki ilişki, savaşçılarla rahipler, askerî ve dinî otorite, kılıç tutanlarla kalem tutanlar arasındaki görece basit, ikici ancak tamamlayıcı bir karşılık biçimindeydi. Biçimsel açıdan rasyonel devletin oluşumu ve “ikinci sermaye”nin eşzamanlı yükselişiyle birlikte (Bourdieu'nün hipotezine göre bu ikisi birbirlerine bağımlı tarihsel icatlardır) bu iki hasım çift yerini, içerisinde faal haldeki envai çeşit toplumsal gücün dolaştığı ve te-

5 Pierre Bourdieu, “Rites of Institution”, *Language and Symbolic Power* içinde (1982; Cambridge: Polity Press; Cambridge: Harvard University Press, 1990), s. 117-27.

(*) “Consacrer” kelimesi ile ilgili açıklama için bkz. s. 17.

6 Marc Bloch, *La Société Féodale* (1930; Paris: Albin Michel, 1968), s. 437.

merkez ettiği, *alanların* çeşitliliği arasındaki çapraz bağlantılardan oluşan son derece karmaşık bir ağa bırakmıştır. Onları Bourdieu'nün *iktidar alanı* adını verdiği (ilk olarak 70'lerin başlarında kullandığı ancak teorik olarak da ampirik olarak da ilk defa bu kitapta geliştirdiği bir kavram) bu tuhaf bütüne tutturarak karşılıklı bağımlılık zincirleri bir uçta ekonomik alandan diğerinde kültürel üretim alanına uzanır.⁷ Fransa örneğinde, iktidar alanının egemen [tahakküm kuran] ve tahakküm altındaki kutupları sırasıyla, on dokuzuncu yüzyılda sanayici ve sanatçıda, yirminci yüzyılda yönetici ve entelektüelde vücut bulur. Onların arasında, ekonomik veya kültürel sermayenin kazandığı görece ağırlığa göre ya simetrik ya da ters sırayla, politika, yüksek kamu yönetimi, beyaz yaka meslekler ve üniversite alanları yer alır. Sermaye türlerinin çeşitlenip özerk alanların çoğalması (Bourdieu'ye göre, sermaye ile alanın birbirlerini karşılıklı olarak belirlemelerinden ve tanımlamalarından ötürü bu iki önerme aynı dönemsel eğilimin birbirlerine denk kavramsal tercümeleridir) ve ayrılmışlık düzeyi zayıf, birbirleriyle yer değiştirebilir güçler arasındaki “mekanik dayanışma”nın yerini birbirlerinden çok ayrı ve benzeşmeyen güçler arasındaki “organik dayanışma”ya bırakmasıyla birlikte, yeni gerilimler ve çatışma tehlikeleri ortaya çıkar. Sermayenin artık çok çeşitlenmiş biçimlerinin tahakküm formülüne dahil olmasından ötürü farklı sosyal üstünlük ve meşruiyet ilkeleri dikkate alınmalı ve birbirleriyle uzlaştırılmalıdır. İktidar alanı tam da bu farklı sermaye türlerine sahip olanların bunlardan hangisinin hâkim geleceği üzerine rekabet ettiği arenadır. Egemen sınıflar arasındaki (sıkça, yönetici ve tahakküm altındaki sınıflar arası mücadeleler olarak alınırlar) mücadelelerde kavgası verilen, rakip sermaye türlerinin, özellikle ekonomik ve kültürel para birimlerinin “tahvil değeri”nce belirlenen görece değeri ve potansiyelidir.

Yükseköğrenim alanındaki elit kurumlar *sistemi* tam bu noktada tabloya dahil olur. Ayırt edici özelliği, hepsi de kendini bâki kılmak için diplomaya tahvile gittikçe daha fazla başvurmak zorunda olan farklı iktidar biçimlerinin eşzamanlı varlığı ve rekabeti olan toplumlarda, bu sistem bu konumları zaten tekellerinde tutan ailelerin oğullarının (ister kana ister

7 Pierre Bourdieu, “Champs du pouvoir, champ intellectuel et habitus de classe, *Scolies* 1 (1971), s. 7-26; alan kavramını özetleyen genel bir tartışma için bkz. *Alanların Bazı Özellikleri*”, *Sosyoloji Meseleleri* (Heretik Yayıncılık, 2016) içinde, s. 137-147; ayrıntılı izah ve örnek vakalar için bkz. *The Field of Cultural Production*, çev. Peter Collier (Cambridge: Polity Press; New York: Columbia University Press, 1993).

diplomaya dayansın, soylular sınıfına tam üyelik aslolarak erkeklere hastır) yönetim konumlarına öncelikli ve hızlı şekilde erişimini teminat altına almakla kalmaz. Özerklik derecesinin yüksekliği ve para ile kültür arasındaki, iktidar alanını da düzenleyen karşıtlık uyarınca gerçekleşen iç farklılaşması sayesinde, çeşitli akademik ve dolayısıyla toplumsal mükemmeliyete erişim taleplerini tanıma ve onlara cevap verme; böylece ölümcül kavgaları önleme kapasitesine sahiptir.

Fransa'nın yüksek entelijansiyasının yuvası olan (Bourdieu mümtaz öğrencilerinden sadece biridir) ENS gibi "entelektüel okullar", yatkınlıkları, bu okulların talep ettiği ve kıymetlendirdiği sermaye türlerinin mücessem timsali olan öğrencileri yani burjuvazinin, [mezun olduktan sonra] hemen geri döndükleri kültürlü fraksiyonlarına mensup çocuklarını kendine çeker ve onurlandırır. Diğer yandan EHEC veya Politeknik Okulu gibi, sanayinin ve devletin müstakbel liderlerine yönelik kurumlar ise öncelikle Fransız yüksek burjuvazisinin ekonomik açıdan zengin fraksiyonlarından gelen ve oralara yazgılı öğrencilerin kalesidir. Fransız elit okullar alanının iki kutbu arasında yer alan ve mezunları Bakanlık ekiplerini ve yüksek memuriyetleri dolduran ENA, kültürel ve ekonomik, iki donanım türünü bir araya getirir ve aile mirasları genellikle ender diplomaları ve kadim bir mal varlığını üstünde toplayan öğrencileri kendine çeker.

Elit okullar alanı, imtiyazların aktarımı için farklı yollar sağlamak ve bizzat kendi safları dahilindeki rakip, hatta karşıt, önde gelen kişiler olma iddialarını tanımak suretiyle, çeşitli güçlerin vârislerini korur, yatıştırır ve hegemonyanın ganimetlerinin paylaşılması için şart olan *pax dominorum*'u başka herhangi bir aygıttan çok daha iyi teminat altına alır. Bu demek ki, toplumsal düzeni oluşturan, daimî değişim halindeki, belli bir modele bağlı ayırım ve mesafeler matrisinin yeniden üretimine alan sıfatıyla katkıda bulunan şu veya bu kurum değil, oluşturdukları alandır (yani nesnel ilişkiler uzamı). Devlet Soyluları'nın somut nesnesi Fransa'nın yükseköğretim sisteminin en yüksek kademesinin yapısı ve işleyişi, ayrıca ülkenin burjuvazisiyle ve en büyük şirketleriyle bağlarıdır. Daha derin, teorik amacı, tam da tarihsel örneklerinden birini ampirik olarak sergilediği hareketin içinden, çeşitli iktidar türlerinin birlikte var olduğu ve üstünlük için yarıştığı gelişmiş toplumlar için, *tahakkümün toplumsal işbölümü* modeli ortaya çıkartmaktır.

III

Kökenlerini sınıf çelişkileri, devlet inşası, cumhuriyetçilik ve eğitim arasındaki kadim bağlarda ve üniversite ile büyük okullar arasındaki çatallanmada bulabileceğimiz aşırı merkeziyetçiliği ve yüksek toplumsal seçiciliği, dünyevi (yani burjuva) kültürel birikimi kutsamaktaki hevesliliği ve o hevese eşlik eden, kendi ürünlerini akademik, kitabi olarak değersizleştirme hoyratlığı: Tüm bunlar, akademik sınıflamayla sosyal sınıflama arasındaki gizli bağıntıyı ve iktidar alanının iki kutbu arasındaki Janus yüzlü ihtilaf-vasıtasıyla-müşamaha rabitasını ifşa etmek üzere, Fransa'nın yükseköğretim sistemini çok elverişli bir saha kılar. Ancak bu ampirik malzemelerin özgüllükleri, onları işlemek için kullanılan analitik çerçevenin daha geniş uygulanabilirliğine gölge düşürmemelidir. Devlet Soyluları, layıkıyla anlaşıldığı taktirde, herhangi bir ulusal iktidar alanına yönelik bir sistematik araştırma programı önerir. Bunun için Amerikalı (Britanyalı, Japon, Brezilyalı vb.) okuyucunun benzeşik [homolog] akıl yürütme vasıtasıyla kendi ülkesindeki karşılaştırmalı bir soruşturma için gerekli bir dizi sistemli hipotez seti [o ülkenin sahasına] nakletme çalışmasını hayata geçirmesi gerekir.⁸

Bourdieu'ye göre çağdaş egemen sınıfın, maddi (ekonomik) ve sembolik (kültürel) sermaye arasındaki işbölümünün tarihsel bir halinin ifadesi olan, zıtlık ve ikilikler barındıran düzeni⁹ ve bu ikisini birbirlerinden hem kopartan hem de yeniden bir araya getiren elit okullar alanına yansımaları, tüm gelişmiş toplumların ortak özelliğidir. Ancak zıtlıklardan oluşan bu gizli yapı, (üst) sınıf inşasının izlediği tarihsel yol, devlet yapıları ve mevzubahis toplum ve dönemdeki eğitim sisteminin şekli gibi birbirleriyle çakışan bazı faktörlere bağlı olarak, farklı ülkelerde son derece farklı biçimler alır. Bourdieu benzer şekilde, "yeni sermaye"nin yükselişinin her yerde yeniden üretim biçimlerinde, iktidarın aslolarak, ekonomik varlık vasıtasıyla aile içinde aktarıldığı *doğrudan* yeniden üretimden, imtiyazların aktarımının eğitim kurumlarının aracılığıyla aynı anda hem gerçekleştiği hem de suret değiştirdiği *okul vasıtalı* yeniden üretim biçimine dönüşüme sebebiyet verdiğini belirtir. Ama bir kez daha, egemen sınıfların tamamı her iki biçime de birlikte başvurur (Bourdieu kültürel ser-

8 Bourdieu'nün Fransız akademik alanı üzerine analizlerine Fransa'ya has oldukları indirgemeciliğiyle yaklaşmanın bazılarını ne denli cazip geldiğine dair bkz. Loïc J.D. Wacquant, "Sociology as Socio-Analysis: Tales of 'Homo Academicus'", *Sociological Forum* 5 (Kış 1990), s. 677-89.

9 "Para" ile "sanat" karşıtlığının on dokuzuncu yüzyıl Fransası'nda tarihsel olarak nasıl oluşturulduğuna dair bkz. Pierre Bourdieu, *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı* (Çev. Necmettin Kâmi Sevil, 2020, Alfa Yayınları).

mayenin *görece* ağırlığının artmasının, ekonomik sermayenin kendisini ondan ayrı olarak büyütmesini hiçbir şekilde etkilemediğini vurgulamaya epey emek harcar) ve biri ya da öteki yönündeki kısmî tercihleri, ellerinin altındaki yenden üretim sisteminin bütününe ve şu ya da bu aktarım biçimiyle bağlantılı çeşitli fraksiyonlar arasındaki güç dengesine göre belirlenir.

Bundan ötürüdür ki, –Alfred North Whitehead'ın “hatalı somutluk yanılgısı”¹⁰ diye adlandırdığı bir yanılgı uyarınca– farklı toplumlardaki iktidar konumları ağını bâki kılma işlevini gören kurumlar arasında, ulus sınırların ötesinde birebir mütakabiliyetler aramak hatalı olacaktır (mesela ENA'ya tam olarak karşılık gelen bir Britanya ya da Amerikan okulu yoktur). Yapılması gereken daha ziyade, alan kavramının gayet güzel özetlediği ilişkişel düşünme biçimini uygulayarak, toplumsal uzamı, eğitim sistemini ve iktidar alanını yapılandıran karşıtlıklar bütününe gerçekleştirdiği özgül *tertipleri*, aralarındaki bağlantıyla birlikte her bir özel vakada *ampirik olarak* gün ışığına çıkarmaya koyulmaktır. Kısaca anlatmak gerekirse, elit eğitim uzamının yapısı Fransa örneğinde keskin bir ikilik arz eder: Büyük Okullarla (özel hazırlık sınıflarına, ulusal düzeyde zorlu giriş sınavlarına sahip, *numerus clausus* ilkesiyle işleyen, yüksek mevkilerdeki işlere doğrudan erişim sağlayan seçkin yüksek öğretim kurumları) üniversiteler (ortaöğretimini tamamlayan herkese açık, iş hayatıyla bağlantısı çok zayıf kitle okulları) arasında ve Büyük Okullar sahasının içinde de bir eksende başlıca okullar ve önemsiz okullar, diğer eksende yüzünü entelektüel değerlere dönmüş okullarla ekonomi ve politika alanlarındaki mevkilerin peşindeki kurumlar arasında. Bu ikiliklerin ademimerkeziyetçi Amerikan eğitim sistemindeki yansıması ise iç içe geçmiş, hem dikey hem de yatay bir dizi karşıtlık şeklindedir: Özel okullar ve devlet okulları arasında (ortaöğretimden başlar bu), *Community colleges* ile dört yıllık üniversiteler arasında ve devasa yüksek öğretim kurumları yığınıyla hem özel sektördeki hem de kamudaki üst konumlardan aslan payını kapam (*Ivy League*'in başı çektiği) bir avuç elit kurum arasında.¹¹ Ekonomik sermayenin kültürel sermayeye üstünlüğünün

¹⁰ Alfred North Whitehead, *Science and the Modern World* (1925; New York: New American Library, 1948), s. 52.

¹¹ Bu ayrıtlıklara dair bkz. Ira Katznelson ve Margaret Weir, *Schooling for All: Race, Class and the Decline of the Democratic Ideal* (New York: Basic Books, 1987), özellikle s. 208-21; Barbara Faleş ve Barbara Heyns, “The College Channel: Private and Public Schools Reconsidered, *Sociology of Education* 57 (Nisan 1984), s. 111-22; Peter W. Cookson Jr ve Caroline Hodge Persell, *Preparing for Power: America's Elite Boarding Schools* (New York: Basic Books, 1985); Steven Brint ve Jerome Karabel, *The Diverted Dream: Community Colleges and the Promise of Edu-*

tarihsel olarak çok derinlere kök salmışlığından ötürü, iki iktidar kutbu arasındaki ve Amerikan egemen sınıfında bu iki kutba karşılık gelen fraksiyonlar arasındaki karşıtlık rakip güzergahlar ve okullar somut biçimini almaz. Bunun yerine, her bir (elit) üniversitenin *bünyesinde*, fen ve edebiyat lisansüstü bölümleriyle meslekî bölümler (özellikle hukuk, tıp ve işletme) arasındaki gergin rekâbet ilişkileri ve geleceğin-muktedirleriyle kurdukları çiftkutuplu ilişkiler ve davet ettikleri bilgi türünün zıt imgeleri (araştırma vs. hizmet, eleştirelilik vs. uzmanlık, yaratıcılık vs. işe yararlık vb.) olarak yansır.

Bununla birlikte, konumlarının ve döngülerinin sistemsel farklarına rağmen, *Ivy League* üniversiteleri ile özel yatılı okullar, kısmen de olsa Fransız Büyük Okulları ve onlara bağlı hazırlık sınıfları aygıtına benzer bir şekilde işleyen, içinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları bir ağ oluştururlar. “Elit okulların, özellikle de sosyal bakımdan elit olan okulların var olduğunu dilendirmek dahi Amerika’nın ruhuna aykırı olduğundandır ki”¹² bu okulların ne denli müstesna –ve dışlayıcı– olduğundan kısaca bahsetmek abesle iştigal değil. En iyi Amerikan yatılı okullarının (Lise öğrencilerinin % 1’ini barındırır) mezunlarının neredeyse tamamının yükseköğretime devam ettiğini, bu oranın Katolik okulları ile diğer özel okullardan mezun öğrencilerde % 76, devlet lisesi mezunlarında % 45 olduğunu hatırlatmak yeterli. İçlerinden onda dokuzu beyaz yaka ve üst düzey yönetici çocuğu olan (üçte ikisinin babaları, üçte birinin anneleri ya yüksek lisans yapmış ya da bir *professional school* mezunudur) ve muhtemelen en değerli kampüslere yerleşecek bu son derece ayrıcalıklı öğrenciler aynı zamanda akademik yeterlilik skorlarını kontrolleri altında tutarlar: 1982 yılında mezun olan hazırlık öğrencilerinin neredeyse yarısı bir Ivy League okuluna başvurmuştur ve ülke genelindeki % 26 oranına karşılık (bu başvurular ülkenin en iyi % 4’lük dilimindeki öğrencilerden gelmesine rağmen) yatılı okullarla en itibarlı özel üniversiteler arasındaki yakın örgütsel bağlar ve aktif çalışan öğrenci alım kanalları sayesinde bu başvuranların % 42’si kabul edilmiştir.¹³ En itibarlı yüksek tahsilleri üst sınıf bir aileyle birleştirmenin ekonomik iktidarın “beyin takımına” dahil olma şansını

cational Opportunity in America, 1950-1985 (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1989); William Kingston Powell ve Lionel S. Lewis (der.), *High Status Track: Studies of Elite Schools and Stratification* (Albany: State University of New York Press, 1990)

¹² Cookson ve Persell, *Preparing for Power*, s. 15. İlerideki rakamlar da bu muhteşem çalışmadan alınmıştır.

¹³ Caroline Hodge Persell ve Peter W. Cookson Jr, “Chartering and Bartering: Elite Education and Social Reproduction”, *Social Problems*, 33 (Aralık 1985), s. 114-29.

artırmasından ötürü 1984 yılında büyük ABD şirketlerinin yönetim kurulu üyelerinin % 10'unun ve önde gelen iki firmanın müdürlerinin neredeyse beşte birinin sadece 13 elit yatılı okulunda eğitim gördüğü ortaya çıkmıştı. Kıdemli yöneticiler arasından kimin başa geçeceğinin, başka şirketlerin yönetim kurullarında görev alacağının ve iş dünyasının önde gelen derneklerine dahil olacağının belirlenmesinde de itibarlı diplomaları olmak ve sınıfsal kökenin yüksekliği birlikte belirleyici rol oynar. Ve nasıl ki Fransa'da "genel bürokratik kültür"ü tasdik eden diplomalar teknik yetkinlik belgelerini yerlerinden etme eğilimindeyse, ABD'de de itibarlı bir hukuk diploması ya da seçkin bir özel üniversiteden lisans derecesi bir yöneticinin iş dünyasının tepelerine yükselme şansını üst düzey bir MBA programından daha fazla verir.¹⁴ Ayrıca, elit yatılı okul ve üniversitelerin, Sosyete Yıllığı'nda yer alan ailelerden gelen mezunları Amerikan Devletin yüksek makamlarında (kabine, yargı ve hükümetin danışmanlık kurulları da dahil), siyasi kadrolarda, pahalı hukuk firmalarında, ulusal medyada, hayır kurumlarında ve sanat alanında orantısız bir şekilde temsil edilirler.¹⁵ Hazırlık [*Prep*] kazanlarından * çıkıp kendilerini Boston, Washington ve Los Angeles'ta "siyaset simsarı" bulanlar da, bu mevkileri hak ettiklerinden Paris'teki Saint-Guillaume Sokağı'ndaki muadilleri kadar emindirler.

IV

Devlet Soyluları'nın (özel) ampirik bulgularını (genel) teorik modelinden ayırt etmek, her bir toplum için, etkin sermaye türlerini sınıflandıracak; ay-

¹⁴ Michael Useem ve Jerome Karabel, "Educational Pathways to Top Corporate Management", *American Sociological Review*, 51 (Nisan 1986), s. 184-200.

¹⁵ Michael Useem, *The Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Business Political Activity in the US and UK* (New York: Oxford University Press, 1984); Cookson ve Persell, *Preparing for Power*, s. 198-202; Michael Schwartz (der.), *The Structure of Power in America: The Corporate Elite as Ruling Class* (New York: Holmes and Meier, 1987); George E. Marcus, *Lives in Trust: The Fortunes of Dynastic Families in Late Twentieth-Century America* (Boulder: Westview Press, 1991); G. William Domhoff, *The Power Elite and the State* (New York ve Berlin: Aldine, 1993); Steven B. Levine, "The Rise of American Boarding Schools and the Development of a National Upper Class", *Social Problems* 28 (Nisan 1980), s. 63-94; ve tarihsel bir perspektif için E. Digby Baltzell, *Philadelphia Gentlemen: The Making of a National Upper Class* (1958; New Brunswick: Transaction Press, 1989). Amerikan iktidar alanına elit eğitim yoluyla gerçek anlamda üyeliğin beyaz kastla sınırlı olduğunu da belirtmek gerekir (bkz. Richard L. Zweigenhaft ve G. William Domhoff, *Blacks in the White Establishment? A Study of Race and Class in America* (New Haven: Yale University Press, 1991).

(*) Cookson ile Persell'in *İktidara hazırlık: Amerika'nın Elit Yatılı Okulları* kitabının bir bölümünün başlığı -ç.n.

rışma, mesafe ve antagonizma derecelerinin toplumsal ve tarihi belirleyenlerini netleştirecek ve aralarındaki ilişkileri düzenlemede elit okullar sisteminin (ya da denk işleve sahip kurumların) oynadığı rolü hesaba katacak bir *ulusal iktidar alanlarının genetik ve yapısal sosyolojisini* karşılaştırmalı olarak hayata geçirmekle mümkün olabilir.

Böyle bir soruşturma hiç şüphesiz okul vasıtalı yeniden üretim biçiminin daha zor kavranır olmasının ve dolayısıyla iktidarın kendini bâki kılışını gizleme kapasitesinin daha fazla olmasının reel bir maliyeti olduğunu doğrulayacaktır. Birincisi, vâris olmak gitgide daha maliyetli hale gelmektedir: Elit okulları genellikle her yerde, öğrencilerini çok sıkı çalışma kamplarına, disiplinli bir hayat tarzına ve önemli kişisel fedakarlıklar isteyen zihinsel ve sosyal çilecilik uygulamalarına maruz bırakırlar. İkincisi, günümüzde imtiyaz aktarımını yöneten stokastik mantık uyarınca, her ne kadar baştan itibaren mümkün her türden avantajdan faydalansa da, her üst düzey yönetici, cerrah ya da bilim insanı çocuğunun,* yarışın sonunda benzer bir yüksek toplumsal mevkiye ulaşacağı kesin değildir.¹⁶ Okul vasıtalı yeniden üretim biçiminin *kendine has çelişkisi*, elit okullar alanının koruduğu sınıfın kolektif çıkarlarıyla bu sınıfın bazı üyelerinin, kaçınılmaz şekilde koruyamadıkları çıkarları arasında yol açtığı kopukluktur. Bourdieu, bazı üst sınıf gençlerin (sınırlı) aşağı doğru sosyal hareketliliğinin ve bir kısmını iktidar alanının bir kutbundan diğerine sürükleyen çapraz, “yolundan sapmış güzergahların” –örneğin burjuvazinin kültürlü fraksiyonlarından bir gencin iş dünyasında ya da politikada yetkili makamlara eriştiği– hem iktidar alanının içinde kuvvetli değişimlerin kökeninde yer aldıklarını hem de evrensel akademik yarış çağında filiz vermiş “yeni toplumsal hareketlere” önemli kaynak oluşturduklarını ileri sürer. Her hâlükârda, bu rejimde, varislerinin tamamı verasetin bedellerini ödeyecek yetkinliğe ve arzuya aynı anda sahip olamazlar.

Bunun anlamı şudur: Çeşitli iktidar mantıklarının üretici [*generative*] sosyolojisi, sermaye dağılımının nesnelci bir tipolojisini çizmekle yetinemez.

(*) Kitabı oluşturan araştırmaların yapıldığı dönemde, araştırmalara konu kitlenin ağırlıklı olarak erkek olmasının sonucu olarak, genellemelerde hep “oğlu” geçmekle birlikte, döneme ait bu özel durum etkisini ortadan kaldırma ve okumayı kolaylaştırma amaçlı olarak genellemeleri “çocuğu” olarak kullandım. -ç.n.

16 Cookson ve Persell, “yatılı okullara gitmekle elit çevrelere kabul” arasındaki uyuşmanın kusursuz olmanın çok uzağında olduğunu vurgular (*Preparing for Power*, s. 204 ve sonrası) ve Amerikan yönetici sınıfının çocuklarının iktidarın tevarüsünün gerektirdiği kendini inkâra, tecrite, fiziksel acıya ve çok sıkı, çileci bir hayat tarzına gitgide daha isteksizleştiğini belirtir. İçlerinden hazırlık okulunu bırakan (ya da atılan), intihara teşebbüs eden ya da basitçe başka, daha rahat bırakan yolların peşinden gidenleri hiç de az değildir.

Durkheim'ın gerekliliğinden bahsettiği ancak kendisinin gerçekleştirmediği “özel psikolojiye” yer vermek durumundadır.¹⁷ Yani bu sosyoloji, soruşturulan farklı toplumsal dünyalara dahil olan kişiler, potansiyellerini algılar ve gerçekleştirirken (ya da gerçekleştirilemezken) devrede olan düşünce ve eylem kategorilerinin toplumsal doğuşunu ve hayata geçişini tam olarak tarif etmelidir. Bourdieu'ye göre bireylerin pratik kavrayışlarının böylesi bir tahlili zaruridir. Zira sosyal stratejiler tek yönlü belirlenmezler: ne yapının nesnel kısıtları ne de failin öznel niyetlerince. Pratiğin ortaya çıkışı daha ziyade *konum ile yatkınlığın karşılıklı ilişkisi* bünyesinde; toplumsal yapılarla zihinsel yapılar” arasındaki, alanlar olarak “nesneleşmiş” tarihle habitusu oluşturan, toplumsal olarak şekillenmiş tercihler ve eğilimler matriksi biçiminde “bedene kazınmış” tarih arasındaki şimdi-uyumlu, şimdi-uyuşmayan karşılaşma bünyesinde gerçekleşir.¹⁸ *Devlet Soyluları*'nın öğretmenlerle öğrencilerin Fransız elit okullarının günlük gerçekliğini anlamlı bir *Lebenswelt* olarak birlikte ürettikleri pratik taksonomi ve faaliyetlerin tahliliyle başlaması bundandır. Bourdieu ilk kısımda (İkinci bölüm: Yanlış Tanıma ve Sembolik Şiddet) bizi, onlardan biri gibi düşünmeyi, hissetmeyi ve yargıya varmayı öğrenmemiz ve böylece akademik mükemmeliyet ile sınıf ayrımı arasındaki sıkı –ancak sürekli inkâr edilen– ilişkinin ne denli bariz olduğunu içeriden kavramamız için ENS'nin bir felsefe hocasının zihnine taşır. İkinci kısımda da (İkinci Kısım: Tâyin-Tasdik [*Ordination*]) mektepli soyluların tek vücut ve tek ruh olarak birleştiği ve toplumsal misyonlarının doğruluğu fikrinden hiçbir şüphe duymayacak hale geldikleri, neredeyse büyümlü segregasyon (ayrılma) ve birleşme süreçlerini son derece zahmetli bir titizlik ve dokunaklılıkla inşa eder. Egemenin habitusunun imalinde devrede olan benliğin oluşumunu eksiksiz biçimde tarif etmek iktidarın, sadece dışarıdan maddi şartların “tekdüze zaruryeti” vasıtasıyla değil içeriden de şekillendirerek kendisini nasıl var ettiğini inşa eder.

Bourdieu, tahakkümün, benzeşik yapıların (ve iktidar alanının ve onu oluşturan alt alanların çeşitli seviyelerinde işler halde olan benzeşiklik-

¹⁷ “İzah etmeye çalıştığı kurumları psikolojik durumlarıyla ilintilendirmek üzere bireyin zihninin en derinine nüfuz etmediği müdetçe sosyolojinin işini tam olarak başarmamış olduğunu kabul ederiz (Émile Durkheim, “Sociologie Religieuse et théorie de la connaissance”, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 17 (1909), s. 755).

¹⁸ Habitusa alan arasındaki iki yönlü ilişkiye dair daha geniş bir tartışma içimn bkz. Pierre Bourdieu ve Loïc Wacquant, *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* (çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, 2021, s. 50-64 ve 140-196).

ler arasındaki ikincil düzeydeki mütekabiliyetlerin) mekanik bir karşılıklı etkileşiminden ziyade *yapıyla fail arasında derhal ve bilinçdışında varılan özel "uyum" ilişkisi* içinde ve onun sayesinde vuku bulduğunu göstermeyi başarır. Bu uyum, bireylerin toplumsal dünyayı, o dünyanın içinden çıkmış olmasından ötürü onun nesnel ayrımlarına göre şekillenmiş görme ilkeleri uyarınca inşa ettikleri her durumda ortaya çıkar. Böylelikle toplumsal faille- rin aynı anda hem belirlenmiş hem de belirleyen olduklarını hiçbir çelişkiye mahal vermeden dile getirebilen Bourdieu bu surette, yapı ile fail arasındaki akademik ayrımı ortadan kaldırır.

Marx'ın meşhur cümlesini başka şekilde kurmak suretiyle Bourdieu'ye göre erkeklerin ve kadınların kendi tarihlerini ürettikleri ancak onu kendi seçtikleri kategorilere göre üretmedikleri söylenebilir. Ayrıca idealiz- me varmadan şunu söyleyebiliriz: Dünyamıza dair bilgilendiğimiz, onu yo- rumladığımız ve aktif olarak birleştirdiğimiz bilişsel şemaların kendileri de, ortaya çıktıkları ortamın kısıtlarını ve basitleştirmelerini bireysel bedenlere nakşeden toplumsal inşalar olduğuna göre toplumsal düzen, tabanda bilgi- kuramsal (*gnoseological*) bir düzendir.

V

Resmî devlet yapılarının, politikalarının ve kadrolarının –geleneksel devlet sosyolojisi çalışmalarının kaynakları– bu kitapta neredeyse hiç yer almaması çok şaşırtıcı gelebilir. Bu kasıtlı eksik, Bourdieu'nün kilit argümanlarından birini vurgulama amaçlıdır: Devletin ille de onu aradığımız yerde olmadığı (yani dikkatimizi vermeye ve ağıımızı atmaya bizi sessizce yönlendirdiği yer- de) veya daha net bir ifadeyle, etkinliğinin ve etkilerinin en güçlü olduğu yer ve zamanların, beklemediğimiz ve hiç şüphelenmediklerimiz olduğu.¹⁹

Bourdieu'ye göre iktidar(lar)ın temerküzünden doğan ve bunu ger- çekleştirmeye yönelik bir örgüt olarak devletin ayırt edici unsuru, Max Weber'den Norbert Elias'a ve Charles Tilly'ye maddeci teorilerin onu umu- miyetle konumlandıkları yerde değildir. Devlette meşru şiddeti tekeline almayı başaran faili görüp bunun yanı sıra, hatta daha da önemlisi meşru sembolik şiddeti de tekeline almayı başardığını görmeyi ihmal ettiğimizde,

¹⁹ Bourdieu bu noktada, devlet sosyolojisinin önündeki en önemli engellerden birinin, devletin, kendi gücünü gizlemek konusundaki özel yeteneği olduğunu ifade eden geç Philip Abrams'la hemfikiridir (Bkz. "Notes on the Difficulty of Studying the State", *Journal of Historical Sociology* 1:1 (1988), s. 58-59).

onu “gelir toplamak ve asker almakla” tanımlayan (on sekizinci yüzyıla ait) bakışa fazla bağlı kalmış oluruz.²⁰ Pierre Bourdieu devletin her şeyden evvel, sosyal ayrımları ve onurları tevdi ve ilan eden, yani belli bir toprak parçası ve nüfus üzerinde evrensel olarak geçerli olarak yürürlüğe sokan, her türden adlandırma/atama edimini onaylayan “sembolik kredinin merkez bankası” olduğunu anlamamızı sağlar. Diploma da, sosyal kimliklerin ve kaderlerin kaydedilme kisvesiyle imal edildikleri, sosyal ve teknik donanımların birbirlerine karıştığı ve devasa imtiyazların meşru haklar haline getirildiği bu “devlet büyüünün” paradigmatik tezahürüdür. O halde devletin şiddeti sadece (veya hatta aslolarak) madunlara, delilere, hastalara ve suçlulara uygulanmaz. Çok sayıda fark edilemeyen yolla, toplumsal dünyayı eğitimimiz vasıtasıyla bize aşılarmış kategorilerle her algılayış ve inşa edişimizde *hepimize etki eder*. Devlet sadece bürokrasiler, otoriteler ve merasimler biçiminde “orada dışarıda” değildir. Aynı zamanda, içimize geri dönüşsüz şekilde kazılı halde, paylaştığımız hissetme, düşünme ve yargıya varma yollarıyla varoluşumuza yerleşmiş halde “burada içeridedir”. Devletin en kudretli mecrası ve hizmetkârı ordu, tımarhane, hastane ve hapisane değil, okuldur.

Durkheim iyi bir Kantçı olarak devleti “başat işlevi düşünmek” olan “toplumsal bir beyin”, “kolektivite için geçerli olacak bazı temsilleri geliştirmekle yükümlü özel bir organ”²¹ olarak tarif ederken haklıydı. Yalnız Bourdieu’nün ısrarla vurguladığı gibi o temsiller, sınıflara bölünmüş bir topluma aittir, birleşik ve uyumlu bir sosyal organizmaya değil; kabul edilmeleri de üstü örtülü bir dayatmanın sonucudur, kendiliğinden varılan bir mutabakatın değil. Gelişmiş ulus-devletlerin mantıksal bütünleşmelerinin temelini sağlayan “akademik sınıflandırma biçimleri”, totemik mitlerin aksine, özel çıkarlara – tam da onları evrensel olarak tasvir etme hareketiyle– hizmet eden sınıf ideolojileridir. Okulun yaydığı ve aşıladığı bilgi ve toplumsal gerçeklik inşası araçları aynı zamanda kaçınılmaz biçimde sembolik tahakküm araçlarıdır. Velhasıl diploma temelli soylular sınıfı, onlara sadakatimizi (boyun eğme ve inanma ikili anlamıyla), devletin okul vasıtasıyla üretip bize dayattığı “yorumlar çerçevesine” borçludur. Kenneth Burke’ün bir başka ifadesini kullanarak bun-

20 Pierre Bourdieu, “Rethinking the State: On the Genesis and Structure of the Bureaucratic Field”, *Sociological Theory* 12:1 (Mart 1994), s. 1-19. Devletin, gücünün meşruiyetini yerleştirmek için ciddi miktarda sembolik güç kapmış olması gerektiği ileri sürülebilir.

21 Émile Durkheim, “Devletin Tanımı”, *Sosyoloji Dersleri* içinde (çev. Ali Berktaş, 2006, İletişim Yayınları), s. 100.

ları, bizi ruhumuzun bile duymadığı bir boyunduruğa uysalca boyun eğdiren çok sayıdaki “kabullenme çerçevesi”²² olarak da tanımlayabiliriz.

VI

Önce yeni sermayenin üretilmesinin bir anatomisini ve ardından bu sermayenin, tahakküm faaliyetine iştirak eden çeşitli alanlardaki dolaşımının toplumsal etkilerini takdim eden Devlet Soyluları, Bourdieu’nün “eğitim” sosyolojisinin en baştan beri ne olduğunu muhteşem bir şekilde gözler önüne serer: Sembolik biçimlerin iktidarların işleyişlerine, dönüşümlerine ve doğallaştırılmalarına getirdikleri özel katkıya odaklanan, *üretici* bir iktidarlar antropolojisi. Nasıl ki din, klasik sosyolojinin kurucu üçlüsü tarafından afyon, ahlaki birleştirici ve doğmakta olan kapitalist modernliğin teodisesi olarak ele alınmışsa Bourdieu’nün okula ilgisi de ona, sosyal ayrımları aynı anda hem maddi bölüşümlerin nesnellğine hem de bilişsel sınıflandırmaların öznelliğine nakşetmek suretiyle tasdik eden devlet büyüğü vasıtasıyla çağdaş toplumsal düzeni teminata alma rolünü vermesi hasebiyledir.

Weber’in, “eğitimden gelen hakların ortaya ayrıcalıklı bir kast çıkaracağı” ikazının gayet ileri görüşlü olduğu aşikârdır: Bugün kapitalist firmaların ve devlet dairelerinin başındaki teknokratlar üzerlerinde topladıkları iktidar ve unvanlarla (tapu belgeleri, diplomalar, soyad vb.) öylesine tam teçhizat haldedirler ki, bunun tarihte bir örneği daha yoktur. Doğuştan getirilenlerle hak edilenler, olduğun kişi olduğun için sahip olunanla sonradan elde edilen, mirasla gayret, geleneğin aurasıyla modernliğin etkililiği arasında seçim yapmak zorunda değillerdir, çünkü hepsini aynı anda kucaklayabilirler. Öte yandan Bourdieu’nün devlet soyluları sınıfının doğuşunu sakince teşhis etmesinin bizi ne sinizme ve pasifliğe ne de “kültür politikası” retorikinin sahte radikalizmine sürüklemesi için sebep vardır. Zira sembolik iktidarın meşrulaştırma işlevini yerine getirmesi için sahip olması gereken görece özerklik, yeniden üretim dışındaki amaçların hizmetine koşulması ihtimalini de her daim taşır. “Meşrulaştırma zinciri”nin çok daha uzun ve karmaşık hale geldiği ve tahakkümün akıl, evrensellik ve kamu yararı adına kullanıldığı durumlarda bu daha da doğrudur.

22 Kenneth Burke, *Attitudes Towards History* (1937; Berkeley: University of California Press, 1984).

Bourdieu, tarihselci akılcılığı en ileri noktasına sürükleyerek aklın, “güç istenci”nin kamçıladığı Nietzsche’ci bir sihirbaz numarası da Habermas’ta olduğu gibi insan iletişiminin içkin yapısına yerleşmiş antropolojik bir sabit de değil, bilim, sanat, hukuk ve politika alanları gibi sosyal mikrokozmların çoğalması sonucu ortaya çıkmış, evrensel değerlerin biraz eksik de olsa hayata geçebileceği kırılğan olsa da güçlü bir tarihsel icat olduğunu ileri sürer.²³ Tahakküm oyununda yer alan gittikçe daha çok sayıdaki oyuncunun kendilerini eylemleri için akılcı gerekçeler uydurmak durumunda bulmaları, paradoksal bir biçimde aklın ilerleyişini kendilerine rağmen devam ettirmeleri ihtimalini artırır. Evrensellikle oynamak ateşle oynamaktır. Entelektüellerin “evrenselin korporatizmi”nin taşıyıcısı olarak müşterek rolleri, dünyevi iktidarları, riyakarca da olsa dile getirdikleri akıl normlarına uygun şekilde yaşamaya ve bu normları birbirlerine dayatmaya zorlamaktır. Bu, bilimi ve özellikle de sosyal bilimi çağımızın mücadelesinin merkezine yerleştirir. Zira egemen sınıflar bilimi kendi hâkimiyetlerine girmeye ne kadar davet ederlerse, bilimin sonuçları ve araçlarından faydalanmak tahakküm altındakiler için o kadar hayatidir. Devlet Soyluları’nın politik anlamı ve amacı budur: postmodern peygamberlerin bezgin feryatlarına rağmen tahakkümün akılcılaşmasına karşı en iyi silahımız olan, tahakküm üzerine bu rasyonel bilgiye katkıda bulunmak.

23 Pierre Bourdieu, “The Scholastic Point of View”, *Cultural Anthropology* 5 (Kasım 1990), s. 380-91 ve *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine* (çev. Hülya Uğur Tanrıöver), 2015, Hil Yayınları. “Çıkar gütmeyen bir edim olabilir mi?” özellikle, Bourdieu’nün, modernist akılcılık ile postmodern görecilik arasında önderdiği “üçüncü yol” üzerine ufuk açıcı iki yorum için bkz. Craig Calhoun, “Habitus, Field, and Capital: The question of historical specificity in the Theory and Practice”, *Critical Social Theory: Culture, History and the Challenge of Difference* içinde (Oxford, 1995), s. 132-161; ve Paul Raymond Harrison, “Bourdieu and the Possibility of a Postmodern Sociology”, *Thesis Eleven* 35 (1993), s. 36-50.

DEVLET SOYLULARI

Bolca parayla soyluluk kazanmış çocuklar,
kolejden tek sıçrayışta zambak çiçeklerine* konuyor.
Oralarda ıslık çalarak, şarkı söyleyerek, kadınlarını düşünerek,
Cehaletlerini zırhlanmış, zenginliklerinden iftiharla,
Yirmilerindeki bu küçük beyler, lalettayin ve dönüşsüz verecekler
envai çeşit kararı.

LE POT AUX ROSES DÉCOUVERT, OU LE PARLEMENT DÉVOILÉ, 1789.

(*) Zambak çiçeği (*Fleur-de-Lys*), Fransa Krallığı'nın bayrağında bulunan sembol -ç.n.

Giriş

Toplumsal Yapılar ve Zihinsel Yapılar

Sosyolojinin amacı, kendisine dair en yaygın görüşe uygun şekilde, toplumsal evreni oluşturan farklı toplumsal dünyaların en derinlere gömülü yapılarını ve onları yeniden üretme veya dönüştürme eğilimine sahip “mekanizmaları” gün ışığına çıkartmaktır. Ancak, nesnel yapıların, psikolojiye –bu bilime dair en yaygın imgeden şüphesiz çok farklı bir psikoloji– daha yakın duran bu türden bir tetkiki, aynı zamanda ve aynı hareketin bünyesinde, faillerin, mevzubahis şekilde yapılanmış olan toplumsal evrenlere dair pratik bilgilerinde devreye soktukları bilişsel yapıların tetkikidir: Toplumsal yapılarla zihinsel yapılar arasında, yani toplumsal evrenin nesnel ayrımlarıyla –özellikle farklı alanlar içerisinde, egemenler [dominants] ile tahakküm altındakiler [dominés] şeklinde–, faillerin bu ayrımlara uyguladığı görme ve ayırma ilkeleri arasında bir müttekâbiliyet vardır.

“Yapısalcı” ve “inşacı” diye niteleyebileceğimiz iki tutum mantıken ayıramaz olsalar da, araştırmanın gereklilikleri, ya nesnel yapıların tetkikini (bu kitabın üçüncü kısmında yaptığımız gibi), ya da tersine, faillerin toplumsal gerçekliği inşa etmelerine ve iletişim alışverişlerinin içinde geçtiği şartları müzakere etmelerine vesile olan eylem ve temsillerde devreye soktukları bilişsel yapıların tahlilini (bu kitabın ilk kısmındaki gibi¹) öne çıkartma-

1 İnşacılığın en tipik örnekleri olan ve akademik [scolaire] sınıflandırma meraklılarının bazen *Yeniden Üretim*’in [P. Bourdieu ve J.C. Passeron, *Yeniden Üretim: Eğitim Sisteminin İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, Ankara, Heretik Yayıncılık, 2015] karşısına koydukları bazı araştırmalardan (mesela, A. Cicourel ve diğ., *Language Use and School Performance*, New York, Academic Press, 1974) bahseden daha önceki bir çalışmada, salt teknik randımanını ölçtüğümüzde tamamiyle arızalı görünen bir iletişim durumunu hocaların ve öğrencilerin beraberce nasıl kabul ettiklerini göstermiştik. Hocalar anlaşılıyormuş gibi yapıyor ve anlattıklarının anlaşılıp anlaşılmadığına

ya sevk eder. Ancak yapıların ve “mekanizmaların” tahlili, tüm açıklayıcı gücünü ve betimleyici hakikatini, hoca veya öğrenci, faillerin pratiklerinde ve yargılarında devreye soktukları algı, değerlendirme ve eylem şemalarının tahlilinin kazanımlarını içermesinden alır: Sınadığı öğrencileri mütemadiyen dağılımlardaki önceki konumlarına göre yeniden dağıtan dev bir bilişsel makineye benzeyen akademik kurumun sınıflandırıcı faaliyeti esasında, aynı anda hem bağımsız olan, hem de nesnel olarak yönetilen bilişsel makineler olarak faaliyet gösteren faillerin ürettiği milyonlarca eylemin ve etkinin sonucudur. Bunun tersi de geçerlidir ve faillerin temsillerinde ve pratiklerinde hayata geçirdikleri inşa edimlerinin tahlili ancak ve ancak, o esnada devreye soktukları bilişsel yapıların toplumsal doğuşunu [genèse] da ele almayı görev bilirse, tüm anlamını kazanabilir. Öte yandan bu tahlil, öznel tecrübenin *a priori* [deneyden önce, kanıtlanmaksızın] toplumsal biçimlerini kavrama işini de üstlenmekle birlikte, etnometodologların az ya da çok yenilenmiş halde döneme uyarladıkları töz tahlillerinden ayrılır: Failler toplumsal gerçekliği inşa ederler, bakış açılarını dayatma amacını güden mücadele ve etkileşimlere girerler elbette; ancak bunları her daim, değiştirme veya muhafaza etme amacını güttükleri dünyanın içerisinde işgal ettikleri konumun belirlediği görüşlerle, çıkarlarla ve görme ilkeleriyle yaparlar. Okul, disiplin ve hatta spor, kültür veya siyasi görüş alanlarındaki tercihlerin üretici ve birleştirici ilkesini oluşturan ve toplumsal olarak oluşmuş olan tercih sistemlerinin temel yapılarının, toplumsal dünyanın nesnel ayrımlarına kavranabilir bir ilişkiyle bağlı olmaları gayet mümkündür (örneğin Büyük Okul {fr}* öğrencileri örneğinde, iktidar alanının iki kutbu arasında ekonomik sermaye ve kültürel sermaye bakımından ortaya çıkan ayrım).

Antropoloji bir sosyal fizik değildir ancak fenomenolojiye veya semiyolojiye de indirgenemez. İstatistik, farklı kökenlere sahip öğrencilerin diferansiyel elenmesine götüren türden süreçleri gün ışığına çıkartabilmeyi sağlar. Karmaşıklık içerisinde öyle düzenlilikler sergilerler ki, bu süreçleri tanımlamak için mekanik metaforlara başvurmaya meyledebiliriz. Esasında toplumsal dünyada, maddenin atıl ve birbirleriyle yer değiştirebilen parçacıkları değil, toplumsal düzenin aralıksız olarak yeniden üre(til)mesi-

dair her türden değerlendirmeden kaçınıyor, öğrenciler anlıyormuş gibi yapıyor ve hocanın söyleminin anlaşılabilir olmama ihtimalini dahi yok sayıyordu (bkz. P. Bourdieu, J.C. Passeron ve M. de Saint Martin, *Rapport pédagogique et communication*, Paris, Mouton, 1965).

(*) Kitapta ilk geçtikleri yerde {fr} olarak belirtilmiş olan, Fransa'ya mahsus olmalarından ötürü açıklama gerektiren bazı kavramlara ait açıklamalı bir listeyi kitabın sonunda bulabilirsiniz. -ç.n.

nin ve değişmesinin vasıtası olan sayısız tâyin-takdis [ordination] işlemini gerçekleştiren, farkına varılabilir ve farkındalık sahibi failler vardır. Ancak bu, faillerin, duruma tamamıyla hâkim bir halde eylemekte olan bilinçler oldukları anlamına gelmez. Hem sınıflandırıcı edimlerin hem de bunların ürünlerinin (yani farklı, dolayısıyla ayırt edilebilir ve sınıflandırılabilir pratiklerin, söylemlerin veya eserlerin) kaynağında olan farkındalık/ayırt etme [discernement], hedeflerini, bir projenin teşkil ettiği olanaklılar arasından yaptığı kasıtlı bir tercihle açıkça ortaya koyan bir bilincin zihinsel bir edimi değil, habitusun pratik bir işlemidir (habitus: açık temsile erişmeksizin pratikte işleyen ve toplumsal uzamda, Strawson'ın önerdiği gibi, tam olarak konumların karşılıklı dışsallığıyla tanımlanan diferansiyel bir konumun yatkınlıklar [dispositions] biçiminde bedene kazınmasının [incorporation] ürünü olan sınıflandırılabilir tasniflerin ve pratiklerin üreticisi olan şemalar). Genetik olarak (ve aynı zamanda yapısal olarak) bir konumla bağlantılı olan habitus, bundan ötürü her daim, bedene kazınmış biçimleri olan şemalar vasıtasıyla, hem toplumsal uzamın kurucu unsurları olan farklı veya karşıt konumlar uzamını (mesela alt/üst) hem de bu uzamdaki pratik bir konum alışışı ("yukarıdayım veya aşağıdayım ve bu durumu korumalıyım" gibi) ifade etme eğilimindedir. Durum karşısındaki özerkliğini ilan etmek suretiyle iç belirlenimine-iradesine (madde gibi, çevrenin dış belirlenimine tâbi olmak yerine), yani conatus'una göre kendini bâki kılma eğilimi, bir kimliği bâki kılma eğilimidir, ki bu da farklılıktır. Mesafeleri, farkları, hiyerarşi ilişkilerini muhafaza etme eğilimine sahip olan ve böylelikle toplumsal düzenin kurucu unsuru olan tüm bir farklılık sistemini pratikte (bilinçli ve kasıtlı biçimde değil) yeniden üretmek üzere hep beraber devrede olan yeniden üretim stratejilerinin kaynağında da habitus vardır.

Bu demek oluyor ki, toplumsal gerçekliğin yönlendirdiği ikili okuma, tekyönlü yaklaşımlarla ikili bir kopuş fikrini zımnen barındırır. Bu yaklaşımların yetersizliği kendini, eğitim sistemininkiler gibi, ancak kendilerini dayatanların veya onlara maruz kalanların aktif işbirliğiyle icra edilebilen güçler tahlil edilirken son derece net hissettirir.² Biraz aceleci şekilde "dev-

2 Aşağıda sunduğum çalışma zaten bunu beyan etmek üzere önünüzde olduğuna göre şu veya bu araştırma metodunun yobazca reddini –sadece söylem analizi veya doğrudan gözleme inanan bazılarınca istatistiğin ve soru formuyla yapılan anketlerin; istatistiğin ziyadesiyle kodlamaya dayanan belli bir kullanımı dışında hiçbir şeyi tanımayan bazılarınca, nitel denilen yöntemlerin– şiddetle reddettiğimi tekrar ifade etmeyeceğim. Bazı etnometodologların, sosyal bilimi kavramanın Amerikan *establishment*'ında şüphesiz egemen konumda olan belli bir biçimiyle özdeşleş-

letin ideolojik aygıtları” diye adlandırılan şeyin sembolik şiddetini kavrayabilmenin tek yolu, onu icra eden örgütlerin, kurumların nesnel özellikleriyle onlara maruz kalan faillerin toplumsal olarak teşekkül etmiş yatkınlıkları arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir çözümlemesidir. Bu hakikaten de sihirli olan tesir –veya hatta efsunlama– eyleminin, kısıtına, sadece ve sadece, onu tanımaya [reconnaître] bir ön öğrenme süreciyle yatkın kılınmış olduğu için tâbi olan, kendisine maruz kalan kişi etkin olmasına katkıda bulunduğu müddetçe başarılı olabildiğini gördüğümüz anda, sembolik etkinin mucizesi ortadan kalkar. Bu sadece, maruz kalanın, kurumun “iradesini” ve iktidarını hayata geçiren bireysel edimlerinde devreye soktuğu algı ve eylem kategorileri (kâh bir hocanın bir alıştırma hakkındaki değerlendirmeleri, kâh bir öğrencinin falanca okulu veya disiplini tercihi) bu yapıların bedenleştirilmesinin ürünü olmalarından ötürü, örgütün/kurumun nesnel yapılarıyla uyum içinde olduklarında böyle işler.

Bu kitap boyunca, kendilerini kurum yaratmış olduğu için kurumun her arzusuna uygun hareket eden ve ister egemen ister tahakküm altında olsun, onu içselleştirmiş oldukları, onunla bütün oldukları ve onun bedenini oluşturdukları için kurumun gerekliliklerine maruz kalan veya gerekliliklerini hayata geçiren efsunlu bireylerle karşılaşacağız. Bilimin, bu farklı efsunlanma biçimleri karşısında birbirleriyle görünürde zıt olan iki görevi vardır: Eşyanın tabiatına uygun oldukları için onları izahtan varestede addetme eğiliminin karşısında, tezâhürlerini tespit ettiği her türden tutkunun keyfi, gerekçelendirilemeyecek ve tabiri caizse patolojik niteliğini hatırlatmalıdır. Bazen, izahtan varestede görünen şeylere doksik [doxique] bağlılığı kırmak üzere, günlük polemiklerin basit eleştirel havasıyla karıştırılan bir mesafe koyma retorikine başvurulabilir.³ Ama aynı zamanda, bir habitusla o habitusun uyum

tirdikleri sosyologlara getirdikleri ağır eleştirilerin harekete geçirici güçleri, pek çok sosyoloğa, eğitimlerindeki bazı noksanlıkları seçilmiş redde tahvil etme imkânını sunmalarından kaynaklanır. Aynı şekilde, metotçuların, tavizsizliğin [rigueur] mutlak ölçütü olarak yücelttikleri sınırlı kaidelerden azıcık uzaklaşmaya bile tahkirle yaklaşmaları, esasında tekniklerin ve süreçlerin düşünsel eleştirelliğinden –ki, gerçek tavizsizliğin gerçek şartı budur– neredeyse her daim yoksun olan, yaratıcılıktan eser taşımayan bir pratiğin rutinleşmiş yavanlığını gizlemeye birebirdir. Bilim sosyolojisinin en basit teknikleri bile bu iki noktayı göstermeye yeter.

- 3 Bilimsel tahlile karşı direnişin başvurduğu stratejiler içerisinde en etkililerinden biri, inancın –daha iyi bir ifadeyle, sıradan davranışın tipik özelliği olan doksik bağlılığın– askıya alınmasını gerektirmesinden ötürü büyüsü bozulmuş, hatta bazen deliliğe yakın görünmeye mahkûm olan mesafesini koymuş betimlemeyi günlük eleştiri anlamında eleştiri, hatta mizah veya dedikodu konumuna indirgemek suretiyle, nesneleştirme teşebbüsünün niyetini dahi reddetmektir. Nesneleştirilmiş pratiklerin ve kurumların gerekliliği hissinin aktarma gayretinin yanlış anlaşılma ihtimalinin çok yüksek

sağladığı alan arasındaki ilişkide ortaya çıkan ve *illusio* üzerinde, yani oyuna yatırım üzerinde temellenmiş olan duyguları izah edip varlık nedenlerini ve zorunluluklarını bu duygulara iade etmek, onları, iktidar karşısındaki isteğe bağlı bir boyun eğme muamelesi yaptığımızda uğradıkları suçluluk hissiyle dolu absürtlükten kurtarmak durumundadır. Bilim, tüm davranışların ve yabancılaşmış tüm temsillerin kurucu unsurunu sembolik zor iktidarına sahip “ideolojik aygıtlara” yerleştiren “merkezci” bakış açısı ile “kendiliğindenci” diyebileceğimiz, bir öncekinin basitçe tersine çevrilmesinden ibaret olan ve bazen “gönüllü kulluk” tabiriyle târif edilen, iktidarın kısıtlarına [contraintes], telkinlerine ve kandırmalarına gereği yokken boyun eğmeyi (“iktidar aşağıdan gelir”) sağlayan bir unsur ezilenlerin her birine nakşeden bakış açısı arasındaki indirgemeci ayrımı böylelikle ortadan kaldırır.

Tahakküm altındakilerin kendi tahakkümlerine her zaman katkıda bulunduklarını hatırlatmak yerindeyse de, işbirliğine meyleden yatkınlıkların, aynı zamanda, tahakkümün bedene kazınmış etkileri olduğunu hemen ardından eklemek gerekir. Marx’ın ifadesiyle “egemenlerin [tahakküm kuranların] kendi tahakkümlerinin tahakkümü altında” olmasına sebep olan yatkınlıklar için de aynısının geçerli olduğu da bu arada söylenmelidir. Sembolik şiddet, ancak ve ancak kendisine maruz kalan ve farkındalığa yaslanan bir özgürlük imkânından kendilerini mahrum bıraktıkları müddetçe –ve sadece o şekilde– belirlenen kişilerin aktif –bu bilinçli ve gönüllü olduğu anlamına gelmez– işbirliğiyle icra edilebilen özel bir kısıt türüdür.⁴ Zımnî rıza alan bu kısıt, nesnel yapılar kendilerine uyum sağlamış zihinsel yapılarla her karşı karşıya kaldığında mutlaka devrededir. İçine doğulmuş olan dünyanın mutlak boyunduruğuna derhal girmek, yani onu doksik tecrübe etmek, biliş-

olması –tabii bir öncekinin tam aksi yönündeki bir hatayla, tipik işlevselci bir meşrulaştırma girişiminden ibaret olarak algılanmamışsa–, bu indirgemeciliği daha kolay ve mümkün kılar. Bilimin akademik alan veya entelektüel alan gibi toplumsal evrenleri ele aldığı durumlarda, sorun çok daha keskin bir şekilde kendini hissettirir. Zira kendi nesneleştirmelerinin tekeline sahip olma iddiasıyla nitelenen bu evrenlerin failleri, hasımlarına dair kısmî nesneleştirmeleri ve kendi özelliklerinin yarı-nesneleştirmelerini hayata geçirmeye sıklıkla başvurur ve hakikatin ifşasının karşısındaki en önemli bariyer olduğu kesin olan “doğru gibi” üretiminde de ustadır.

- 4 Başka yollardan geçerek, Gilles Deleuze’ün, özgürlüğü “bilincin artması” olarak ele aldığı analizlerine katılıyorum (G. Deleuze, *Le pli. Leibniz et le Baroque*, Paris, éd. Minuit, 1988, s. 99-102 [Kıvrım: Leibniz ve Barok, çev. Hakan Yücefer, Bağlam, 2006]). Bilince ve izaha açık olan alanı genişletmeye çalışmak suretiyle, analizlerine konu olan kesimlere (örneğin burada hocalara) özgürleşme umudunu sunanları “determinist” diye yaftalayan insanların bulunması feci şekilde paradoksaldır.

sel yapılarla ürünü oldukları nesnel yapılar arasındaki ilk işbirliği temelinde gerçekleşir. Her şeyin izahtan varesteymiş algılanabildiği sürprizsiz bir dünyadır bu, zira müesses nizama içkin eğilimler, mütemadiyen, bu eğilimlerin önüne geçmeye kendiliklerinden meyilli beklentilerin önünde belirir.

Bu analizin, üniversite alanının failleri için de geçerli olduğunu göreceğiz – ki iktidar üzerine hatta “gönüllü kulluk” üzerine yazarken, kendilerini, analizlerine doğallıkla istisna addedenler de neredeyse kaçınılmaz olarak onların içinden çıkar. Kendilerine, yani [öznelerin] bilinçdışlarına etki eden sembolik tahakküme bilincinde olmadan katkıda bulunmaları, zihinsel yapılarının, özgül çıkarılarının ortaya çıktığı ve müdahil olduğu mikrokozmosun nesnel yapılarına nesnel olarak uyumlu olacak şekilde –bu uyumun içerisinde ve onun vasıtasıyla– ayarlanmış olmasından –ve sadece bundan– ötürüdür: Disiplinler, alanlar, okullar vb. arasındaki, akademik uzamı düzenleyen hiyerarşiler, kendilerini toplumsal uzamın yapılarına bağlayan benzeşiklik ilişkisinden ötürü, toplumsal yapıların nesnellğine nakşolmuş hiyerarşileri etkin hale getiren aktif araçlar vazifesi görür. Özellikle de okulun üreticilerini ve ürünlerini hiyerarşilendirme ilkeleri –biçimsel olarak yansız ilkeler– biçiminde, bedene kazınmış halde işlediklerinde, aracılıkları daha etkindir. Pratikleri yönlendiren ilkeler bilinç düzeyine taşınmadığı müddetçe, günlük hayatın etkileşimleri, Marx’ın ifadesiyle, “insanlar arasındaki, nesnelerin aracılık ettiği ilişkiler” olarak kalır: Ekonomik sermayenin ve kültürel sermayenin bölüşümünün yapısı ve bu yapının dönüşmüş hali olan algılama ve değerlendirme ilkeleri, yargının “öznesinin” bilinçdışı biçiminde, yargılayan ile yargılananın arasına girer.

O halde, eğitim sosyolojisi, hem bilgi sosyolojisinin hem de iktidar sosyolojisinin –haliyle, iktidar felsefelerinin sosyolojisinin– dallarından biridir; hem de hiç hafife alınmayacak bir dalı. Eskiden addedildiği gibi uygulamalı, dolayısıyla önemi düşük, sadece pedagogların işine yarayacak türde bir bilim olmak şöyle dursun, eğitim sosyolojisi, genel bir iktidar ve meşruiyet antropolojisinin temelini oluşturur: Toplumsal yapıların yeniden üretiminin ve bu yapılarla hem genetik hem yapısal bağlara sahip oldukları için, bu nesnel yapıların hakikatinin yanlış-tanınmasını [méconnaissance], böylelikle de meşruiyetlerinin tanınmasını [reconnaissance] kolaylaştıran zihinsel yapıların yeniden üretiminin sorumlusu olan “mekanizmaların” kurucu ilkesine

doğru götürür. Başka bir çalışmada ortaya koyduğumuz gibi,⁵ ayrılmış toplumlarda gözlemlenen toplumsal uzamın yapısının, iki temel ayrışma ilkesi olan ekonomik sermaye ve kültürel sermayenin ürünü olmasından ötürü, kültürel sermayenin bölüşümünün yeniden üretiminde, dolayısıyla da toplumsal uzamın yapısının yeniden üretiminde belirleyici pay sahibi olan akademik kurum [*institution scolaire*], egemen konumların tekeli için verilen mücadelelerde merkezî bir yer tutar vaziyettedir. Okulu sosyal kullanımlarının hakikatiyle, yani hem tahakkümün hem de tahakkümün meşrulaştırılmasının dayanaklarından biri olarak kavramak için, “özgürleştiren okul” efsanesine veda etmek gerekiyor: okulu *achievement*’ın (başarı) *ascription* (doğuştan sahip olunan); elde edilmiş olanın kendisine verilmiş olan; eserlerin doğuştan getirilen; liyakat ile yeteneğin tevarüs edilen ile kayırmacılık karşısındaki zaferinin teminatı addeden efsane. Gerçekleştirmesi gerekenler olan kütür üreticilerinin, meşrulaştırıcı yanlısamanın birinci kurbanları –ve aynı zamanda birinci faydalananları– olması, bu kopuşu hayata geçirmeyi ve dayatmayı güçleştirir. Bilinç eksikliğinden çıkar sağlayanların “kültürü ihya” amaçlı girişimleri nasıl telaşlı bir coşkuyla karşıladıklarını görmek yeterlidir: Oysa kültürel sermayenin imtiyazlılarının narsistliğinin, temâyüz etmelerini sağlayan ince zevklerin gayet sıradan biçimde sosyal olan temellerinin ifşasından aldığı yarayı uyuşturmaktan başka meziyeti olmayan girişimlerdir bunlar.

Bilimsel ifşanın, tüm özgürleştirici yanına rağmen yol açabildiği ıstırapın kaynağı aynı zamanda, kültürel sermayenin, zihinsel yapıların algılama ve eyleme şemaları, görme ve ayırma ilkeleri biçiminde, bedene kazınmış halde var olmasıdır. Büyük dinî, siyasi veya sanatsal sembolik devrimlerin –bilimsel analiz, bu devrimlerin, özellikle radikal bir çeşididir– yol açtığı tepkilerin şiddetinin gösterdiği gibi, düşüncenin ve eylemin zımnî şemalarının nesneleştirilmesi, bilincin yapılarına, meşrulaştırması zor bir saldırı ve Husserl’in “doğal tutum” diye adlandırdığı,⁶ dünyanın büyü etkisindeki tecrübesinin temellerine karşı bir saldırdır, hiç şüphesiz. “Okul üzerine kavgalar” veya kültüre dair tartışmalar kadar din savaşlarına benzeyen şey zor bulunur. Sağlık sisteminde yenilik yapmanın imlada veya edebiyat tarihi

5 Bkz. *La Distinction: Critique Sociale du jugement*, Paris, ed. Minuit, 1979 (Ayrım: Beğeni Yargısının Sosyal Eleştirisi, a.g.e.)

6 Burada aklımda özellikle, meslekî algı yapılarının tahlili ile bu tahlilin tetiklediği, üzücü, öfkeli tepkiler var (bkz. kitabın 2. Kısım).

müfredatlarında yapmaktan kesinlikle daha kolay olması, kültürel sermaye sahiplerinin –ve şüphesiz hepsinden fazla, biraz, kültürün “yoksul beyazları” olan küçük kültürel sermaye sahiplerinin– bir kültürel keyfiliğin tam da en keyfi yanını savunurken, sadece kendi [mal]varlıklarını değil, aynı zamanda zihnî bütünlükleri denilebilecek bir şeyi de savunmakta olmalarındandır.

Doğallıktan arındırma ve kadercilikten arındırma görevine her zaman-ki gibi riayet ederek hiyerarşilendirme ve değerlendirme ilkelerinin tarihsel dayanakları ile sosyal belirleyenlerini ifşa ederken sosyal bilimin kendiliğinden yaptığı, fetişist bir körlüğe tutunmuş bu fanatikliğe karşı koymaktır. Bu ilkeler, özellikle akademik yargıların [verdicts scolaires] sahip olduğu kader etkisinde tezâhür eden sembolik etki güçlerini, mutlak, evrensel ve ebedi olarak yaşanmalarından ve kendilerini öyle dayatmalarından alırlar.